

«نظام آزادی» جان لاک - 4

موضوع اساسی اندیشه سیاسی جان لاک نقادی بنیادین بر همه شیوه های خود کامگی است و او مقدمات نظری خود را به گونه ای ترتیب داده است که راه را بر توجیه نظام های خود کامه بسته نگاه دارد.

به خلاف آن چه هواداران سلطنت مستقل (مطلق) گفته بودند که از پادشاه، به عنوان پدرملت، جزئیکویی به مردم صادر نمی شود و نیز به خلاف نظرتامس هابز، که در نهایت به مرجعی بالاتر از پادشاه اعتقاد نداشت، لاک این پرسش را مطرح می کند که، در صورتی که خشونت و تجاوزی از ناحیه شاه اعمال شود، به کدامین مرجع می توان مراجعه کرد. لاک می نویسد که آنان پاسخ خواهند داد: «سزای کسی که از پادشاه امنیت طلب کند، مرگ است!» اگرچه هواداران سلطنت مستقل می پذیرند که باید مرجعی برای تأمین صلح و آرامش و داوری برای حل اختلافات میان افراد در اجتماع وجود داشته باشد، اما آنان برآنند که «قدرت پادشاه باید مطلق باشد و، در چنین شرایطی، قدرتی بالاتر از این وجود ندارد».

جان لاک با اشاره به اندیشه سیاسی هابز، در دومین رساله درباره حکومت، طرحی از دیدگاه خود در تبیین سرشت نظام آزادی را می آورد. اعمال قدرت خود کامه، به هر شکلی که درآید، با نظام آزادی تعارض دارد و آغاز پیمان اجتماع سیاسی است. جان لاک به هرمناسبتی این نکته را برجسته می کند که فرد آزاد به دنیا می آید و در وضع طبیعی نیز از حقوقی برخوردار است، اما با رضایت خود نیز از بخشی از حقوق خود اعراض می کند و به عضویت اجتماع سیاسی درمی آید. ورود در اجتماع برای تضمین و بسط آزادی ها می است که افراد در وضع طبیعی داشتند و نه برای محدود کردن آن ها، و بدیهی است که نمی توان تصور کرد که افراد حقوق و آزادی های طبیعی خود را به قدرت نامحدود و خود کامه تفویض کنند تا به هر صورتی که بخواهد قدرت خود را بر جان و مال آنان اعمال کند.

غایتی را که افراد انسانی از ورود به اجتماع سیاسی دنبال می کنند، صلح و امنیت و امکان بهره مندی از دارایی ها است و مهم ترین ابزار برای نیل به این هدف نیز قانون هایی است که در اجتماع وضع می شود. «نخستین قانون موضوعه ی بنیادین هرکشوری (commonwealth) نیز استقرار قوه قانونگذاری است».

نخستین قوه در معنای دقیق آن، که جان لاک از آن نام می برد، قوه قانونگذاری است. خاستگاه قوه قانونگذاری اراده عمومی است که خود از قرارداد اجتماعی ناشی می شود و منظور لاک از آن همان اراده اکثریت و هم چون «روح» دولت است.

لاک مانند نویسندگان سیاسی هوادار «سلطنت مشروطه»، محل حاکمیت را از پادشاه به مردم انتقال داد، اگرچه او اصطلاح حاکمیت را به کار نمی برد. در اندیشه سیاسی لاک تمایزی میان منشا حاکمیت و کسانی که آن را اعمال می کنند، وجود دارد. به عبارت دیگر، در هر حکومت قانونی، حاکمیت مردم ناظر بر منشا حکومت است و نه حاکمیت برای اجرا.

در نظر جان لاک اگر قوه قانونگذاری با قوه مجریه یکی باشد، این احتمال وجود دارد که قانونگذار خود را از دایره شمول قانون معاف کند و در تدوین قانون و اجرای آن، منافع خصوصی خود را در نظر بگیرد.

در اندیشه سیاسی لاک، هیچ حکومتی، جز حکومت قانون، نمی تواند قانونی باشد، در هر اجتماعی «تنها یک قدرت عالی می تواند وجود داشته باشد، که همان قدرت قانونگذاری است، و همه قدرت های دیگر تابع آن هستند». قوه قانونگذاری «قدرتی است که تنها به امانت واگذار شده است تا برای نیل به برخی غایبات عمل کند»، اما قدرت عالی هم چنان در دست مردم باقی می ماند تا بتوانند، اگر ضرورت پیدا کرد، قوه قانونگذار را تغییر دهند یا برکنار کنند. از نظر لاک، خودکامگی مخالف عقل، طبیعت و حقوق است و، از این رو، اخلاقی در همه ارکان نظام اجتماعی ایجاد می کند. خود کامگی صورتی از حکومت، که جز حکومت قانون نمی تواند باشد، نیست، بلکه نقیض آن است، زیرا «آن جا که قانون ها اجرا نمی شوند، یا تجاوز از آن صورت می گیرد، خودکامگی آغاز می شود». آنان که از قانون تجاوز و چنین تجاوزهایی را نیز توجیه می کنند، از این رو که اساس اجتماع سیاسی و حکومت را برهم زده و زور و خشونت را جانشین قانون کرده اند، خود شورشی اند. اینان با این عمل خود بار دیگر وضع طبیعی و وضع جنگ را برقرار کرده اند. نظریه مقاومت، در اندیشه سیاسی لاک، نتیجه منطقی این دریافت بنیادین اوست که خود کامگی نوعی از حکومت نیست، بلکه نقیض آن است. همه فصل نوزدهم دومین رساله در باره حکومت بحثی مفصل در باره نظریه ی پایداری مردم در برابر نظام خود کامه است. اگر چه عنوان این فصل « درباره انحلال حکومت» است .

گفته ایم که لاک مدت ها پیش از آن که زمینه «انقلاب شکوهمند» 1688 فراهم آید، به نوشتن دو رساله در باره حکومت مشغول بود، و، به احتمال بسیار، در بند های این واپسین فصل، که بیشتر نوشته شده بودند، در آستانه انقلاب، دگرگونی هایی وارد کرده است. در واپسین سطر های دومین رساله درباره حکومت لاک اندک تعدیلی در نظریه ی پایداری وارد کرد و نوشت: «خلاصه کلام این که قدرتی که هر فردی در زمان ورود به اجتماع به آن تفویض کرده، تا زمانی که اجتماع برقرار است، به او باز نمی گردد و در اجتماع باقی خواهد ماند، زیرا بدون آن اجتماع و دولتی وجود نمی تواند داشته باشد، که خلاف توافق آغازین است. بنا بر این، آن گاه که اجتماع قوه قانونگذاری را به مجلسی از افراد تفویض کرد تا اعضای آن مجلس و جانشینان آنان در آینده آن قوه را به کار گیرند... تا زمانی که آن حکومت برقرار باشد، قوه قانونگذاری نمی تواند به مردم باز گردد.

لاک با وارد کردن تمایزی میان فروپاشی اجتماع و حکومت توضیح داد که اصل در هر کشوری اجتماع آن است. لاک بر مبنای این دیدگاه بسطی به نهاد های اجتماع داده و کوشیده است دولت را به عنوان عاملی برای حفظ کیان اجتماع آن مطرح کند. اندیشه سیاسی جان لاک، در آغاز «عصر انقلاب های دموکراتیکی»، که نخستین آن ها انقلاب 1688 انگلستان بود، مرحله ای مهم در تحول از مفهوم هابزی حاکمیت به تدوین نظریه ای برای «جامعه» در استقلال آن از نظام قدرت بود و، بدین سان، توانست مبنای نظری فلسفه روشنگری، بویژه روشنگری اسکاتلند، از آدام اسمیت، فرانسیس هاجسن، دیوید هیوم، جیمز استیوارت تا آدام فرگسن را هموار کند که مکتبی بسیار مهم در تدوین نظریه های جدید در تاریخ، اقتصاد، اخلاق، علوم انسانی و اجتماع بود. نطفه بسیاری از بحث هایی که نویسندگان اسکاتلند مطرح کردند، در رساله های جان لاک تکوین پیدا کرده بود.

لاک با اندیشه فلسفی و سیاسی خود راه سده ای را هموار کرد که انقلاب های دموکراتیکی چهره اروپا و آمریکا را به طور بی سابقه ای دگرگون کردند. «عصر روشنگری» نخست، با لاک، در نیمه دوم سده هفدهم آغاز شد و بسیاری از مفاهیم بنیادین اندیشه سیاسی جدید در همین دوره تدوین شد. کوزلک جان لاک را «پدر معنوی روشنگری بورژوازی» می نامد.

آن چه درباره نظام آزادی جان لاک و در نهایت اجمال در چهار قسمت از کتاب «تاریخ اندیشه سیاسی جدید در اروپا، دفتر سوم: نظام های نوآیند در اندیشه سیاسی»، نوشته جواد طباطبایی، چاپ اول 1393 - انتشارات مینوی خرد، آمد، صرفاً به قصد معرفی بحث بود و خواننده علاقه مند برای آشنایی با

تفصیل بحث باید به کتاب نام برده و پیش از آن به «دفتر نخست» مراجعه نماید.

قسمت اول:

[audio:http://goftar-berlin.de/wp-content/uploads/2017/02/2017-02-04_a.mp3]

قسمت دوم:

[audio:http://goftar-berlin.de/wp-content/uploads/2017/02/2017-02-04_b.mp3]